

Рад примљен: 23. 11. 2015.

Рад прихваћен: 23. 12. 2015.

Оригинални
научни раддр Валерија Јанићијевић¹

Универзитет у Београду, Учитељски факултет

doi:10.5937/inovacije1504054J

Од моралној ка јуначком – Одређење жанра епска песма у њројрамима и чиианкама за разредну настави

Резиме: Народна еиска њесма је један од најзначајнијих жанрова српске књижевности у којем се леиоџа књижевној израза укрсџила са колекиивним народним њамђењем. У раду се анализује њено њприсусџиво у разредној настави, џеоријско одређење кроз дефиниције, као и усмеравање ученика у џиџањима и задацима у меџодичкој аџарџури на диџне жанровске одлике. У разредној настави, у складу са узрасџом ученика, даџе су џри неџиџичне, крађе џесме („Марко Краљевић и орао“, „Марко Краљевић и деџ Косџадин“ и „Сџари Вуџадин“) у чијем се средишџу налазе морални џодвизи, али је исџовремено и џојам епска песма џредсџављен на неџиџичан начин и, може се реџи, очишџен од неких својих диџних својсџава. Меџодичка аџарџура и жанровска обџашњења у чиианкама, уз све недосџаџке на које се у раду указује, знаџно џревазилазе џројрамска усмерења.

Кључне речи: еиска џесма, јуначка џесма, десетџерац, наставиа, наставни џројрам, чиианка, меџодичка аџарџура.

Епска песма је један од најзначајнијих жанрова у српској књижевности уопште, са изузетним уметничким и образовним могућностима. Као књижевнотеоријски појам дата је у програму за други разред основне школе, заједно са бајком и басном, и то на нивоу препознавања. Иако се у наредна два програма за разредну наставу оно што се наводи у вези са структуром епског дела (џовезаносџ доџађаја са месџом, временом и ликовима, оџис у еџском делу) и са версификацијом (дужина сџиха џрема броју слоџова) може одно-

сити и на епску песму, дате особености се нигде не доводе у директну везу са овим жанром. Реч је о једном од најзначајнијих жанрова у српској књижевности, а наставни програм за млађе разреде не стиже ни до његовог именовања, а камоли до дефинисања. Да не говоримо да би требало да се један појам, упоредо са програмским текстовима који му припадају, из разреда у разред шири и усваја на што вишем нивоу, сходно својој природи, али и природи књижевно-уметничких текстова датих програмом. Уз то, још чудније је што су у програмима од другог до

1 valerija.janicijevic@uf.bg.ac.rs

четвртог разреда дате три епске песме: „Марко Краљевић и орао“, „Марко Краљевић и бег Костадин“ и „Стари Вујадин“.

У складу са узрастом ученика, аутори програма су се определили за три краће песме, заправо, гледајући њихову дужину, три нетипичне епске песме. Јасно је и да су желели да ученицима представе морални и образовни значај који пружа наша епика, као и да у одабраним текстовима не буду присутне теме насиља, у чему су успели, осим у неколико стихова песме о Старом Вујадину. На известан начин можемо рећи да је ученицима дата наша сведенија и „чистија“ епска песма (у петом разреду се сусрећу са неупоредиво дужим епским песмама и за ову врсту карактеристичним двобојима): питање природе епских песама у млађим разредима и раскорака између прва четири и петог разреда изузетно је значајно, али превазилази оквире овог рада.

Епску песму у лектуру за млађе разреде уводи „Марко Краљевић и орао“ и природно је да се овај појам бар у основном одреди у методичкој апаратури која јој следи. Од девет читанки другог разреда² у три се то не чини (Manojlović, Babunović, 2011; Simović, 2008; Juzbašić, Trkulja, 2008). У пет читанки појам се дефинише – од тога се у две песма именује као *јуначка* (Čuk, Petrović Perić, 2008; Јовановић), а у три као *ејска*, односно *ејска и јуначка* (Žeželj Ralić, 2011; Marinković i sar., 2011; Aleksić, 2007). На средокраћу између прве и друге групе сместили смо читанку Весне Поповић у којој се епска песма именује, али се јасно не дефинише, иако се питањима сугеришу

2 Анализоване су следеће читанке за други разред основне школе: Весна Алексић (Завод за уџбенике), Радмила Жежељ Ралић (Klett), Славица Јовановић (Завод за уџбенике), Миланка Јузбашић и Натали Тркуља (БИГЗ), Марела Манојловић и Снежана Бабуновић (Eduka), Симеон Маринковић, Љиљана Маринковић и Славица Марковић (Креативни центар), Весна Поповић (Драганић), Ранко Симовић (Епоха), Милица Ђук и Вера Петровић Перић (Нова школа). Потпуни библиографски подаци налазе се у литератури.

нека од њених битних својстава: архаичност језика, певање уз гусле, као и рад Вука Караџића на њиховом записивању.

У читанци Мареле Манојловић и Снежане Бабуновић дата је прво информација о нашем познатом епском јунаку: „Марко Краљевић је чувени српски јунак и заштитник народа. О њему су спеване многе народне песме које ћеш упознати током свог школовања“ (Manojlović, Babunović, 2011: 96). А потом и легенда о Марковом одабирању свог чувеног коња. Питања која прате песму своде се на њено препричавање. Доносе се једино још три добро одабране пословице, од којих само једна може да се односи на песму („На муци се познају јунаци, Ко добро чини добрим му се враћа, Кад се будеш смејао, смејаће се с тобом сви, а кад будеш плакао, плакаћеш сам“ (Manojlović, Babunović, 2011: 98)). У одељку „Откривамо нове речи“ налази се објашњење углавном архаичних речи из песме, чиме се ученицима омогућава њено несметано разумевање. Иако је песма добро контекстуализована (објашњењем за ученике непознатих речи, легендом, пословицама), недостаје њено позиционирање у систему жанрова и дефинисање.³

У читанци Ранка Симовића (Simović, 2008) доноси се „Марко Краљевић и соко“, потписана као *народна јуначка њесма*. Одмах након стихова аутор пише:

Скоро сви народи имају у својој прошлости неког стварног или измишљеног јунака који је храбар, праведан, јак, који штити народ, који се успешно бори против ропства и неправде.

Марко Краљевић је такав јунак у нашим народним песмама. Његовој снази нико није био раван. Народна песма каже да је живео триста година, да су му виле биле посестриме, а он њихов заштитник, да су му соколи били помагачи, да је имао чувеног коња Шарца и убојито оружје – тешку топузину (Simović, 2008: 19).

3 Ауторке су песму потписале само као *народна њесма*.

Иако у овом објашњењу све води ка Марковом јунаштву и потреби народа да ствара епске јунаке који ће га штитити, као и ка народној традицији, аутор није осетио потребу ни да једном реченицом (која би у потпуности могла да буде заснована на ономе што је већ наведено) дефинише то што је именовао – *народну јуначку џесму*.

Миланка Јузбашић и Натали Тркуља за конкретну песму из програма у питањима за ученике кажу да је то *народна џесма*. Пошто песму жанровски тачно не именују, оне је и не дефинишу, али вреди поменути да се овде, на примеру првог стиха у песми, објашњава и уводи *десетџераиц*: „**Ле-жи Мар-ко крај дру-ма ца-ре-ва**. Наведени стих има десет слогова. Зато се каже да је песма 'Марко Краљевић и орао' испевана у **десетџерцу**“ (Јузбашић, Тркуља, 2008: 85). Штета је што недостаје уопштавање знања, тачније, ауторке нису рекле да су готово све наше епске песме испеване овим стихом, а не само наведена.

Весна Поповић даје уз песму обимну методичку апаратуру, из које издвајамо тек три момента:

Епска народна песма о Марку Краљевићу настала је давно, у време када се говорило другачије него сада. И сами сте уочили речи за које тек нагађате шта би могле значити.

Кад су народни певачи стварали песме о овом јунаку, обасипали су га многим врлинама. О њему, као стварном лику из историје српског народа сазнаћете више у старијим разредима. Ако сте нестрпљиви и жељни знања, позовите у госте професора историје да вам нешто исприча о том времену.

Овакве песме дуго су од заборава чували гуслари – певали су их свирајући на гулама. Вук Караџић их је записао и објавио у књигама, и сачувао их од заборава. Научите неколико стихова, па их посебно чувајте и помињите, **као добар данак у години**. А о животу Вука Караџића прочитајте у стрипу из часописа *Велико двориште*, на следећој страни (Роровић, 2007: 71).

У питањима и објашњењима истичу се неке од одлика епске народне песме, али се она не дефинише нигде конкретно. Тако да почетак треће наведене целине: „Овакве песме дуго су од заборава чували гуслари“, делује као празан скуп, јер ученици не знају какве су то песме. На малу упитаност подстиче и препорука да позову професора историје. Најпре, тешко ће га позвати сами ученици. Друго, о Марку Краљевићу и његовом времену и више него што је потребно ученицима зна учитељ, као и аутор читанке.

У следећих пет уџбеника се епска песма дефинише, с тим што је у два то само *јуначка џесма*. Именујући песму као *јуначку*, аутори су можда водили рачуна о сензибилитету ученика (њима је појам *јуначки* ближи него *џески*), док су у другом случају следили програмски налог. Будући да су у српској књижевности епске песме исто што и јуначке, најпотпуније је рећи *џеска јуначка џесма*, односно *џеска или јуначка џесма*. *Речник књижевних џермина* доноси овај жанр као *народне џеске џесме*, са напоменом да је још од Вука Караџића уобичајена њихова подела на неисторијске и историјске, као и њихов најчешћи назив *јуначке џесме* (Речник књижевних термина, 1985).

Дефиниција овог жанра у читанкама за други разред даје се најчешће уз објашњења о Марку Краљевићу, која су опет међусобно слична: он је најпопуларнији или највећи јунак у нашим епским песмама, јахао је коња Шарца, био заштитник слабих и живео је триста година. У складу са природом песме и, можда због лоше схваћене *џолиџичке корекџносџи*, ни у једној читанци се не помиње да се борио против Турака. За дефиниције је карактеристично да су сажете и знатно краће од података о Марку. Можда најширу дефиницију даје Весна Алексић, али уз басну „Лисица и гавран“:

Ова басна је само један драгуљ из ризнице народног стваралаштва, које је Вук Стефановић Караџић пажљиво и са пуно љубави записао и сачувао за нас. У тој ризници се на-

лазе и народне епске песме, као што је и наредна песма. Поред њих постоје и народне лирске песме. Вук Стефановић Караџић је народне песме делио на мушке и женске. Епске народне песме говоре о догађајима, величају храброст и јунаштво па су зато мушке, а лирским се исказују осећања па их Вук назива женске (Aleksić, 2007: 35).

Епске народне песме смештене су овде у контекст укупне народне књижевности и Вукове бриге за целокупан фолклор. Корисно је ауторкино упућивање на мушке и женске народне песме. Можда је само требало додати да их је, осим по тематским својствима (догађаји и осећања), Вук делио и по томе ко их пева – мушке су певали углавном мушкарци гуслари, а женске су приписане женским гласовима, мада је у стварности било вероватно другачије. *Наредна њесма* из цитата јесте управо „Марко Краљевић и орао“, која се налази на следећој станици, тако да ово ауторкино објашњење представља увод у њено читање.

Овако кратке жанровске дефиниције се у читанкама касније и не могу много активирати у питањима, па зато често иду независно од саме песме, али је занимљиво да се ова и иначе кратка епска песма у два читанкама не доноси у целини. У читанци Весне Алексић (Aleksić, 2007) налази се само завршних шеснаест стихова, тако да ученик и не зна шта све орао ради за Марка и у каквом је Марко стању. А, још важније, губи се целовит доживљај и образовна сврха песме која говори о великом јунаку као добротинитељу. У читанци Весне Поповић (Popović, 2007) изостаје, од укупно шездесет и пет стихова, средишњи тридесет и један стих, дакле, половина песме. И то (да ли случајно) управо они стихови који веома сликовито певају о Боју на Косову, и који упечатљиво описују подвиг Марка Краљевића:

кад изгибе војска на Косову
и оба два цара погинуше,
цар Мурате и кнеже Лазаре,
паде крвца коњу до стрмашца

и јунаку до свил' на појаса, –
по њој плове коњи и јунаци:
коњ до коња, јунак до јунака,
(...)

ја остадо насред поља равна,
те ме газе коњи и јунаци.
Бог донесе Краљевића Марка,
узе мене из крви јуначке,
па ме метну за себе на Шарца,
односе ме у гору зелену,
па ме метну на јелову грану;
из небеса ситан дажд удари,
те се моја крила поопраше,
и ја мого с крил'ма полетети,
полетети по гори зеленој
(Ђурић, 1992: 288–289).

Методичка апаратура у читанкама за трећи разред,⁴ уз програмску песму „Марко Краљевић и бег Костадин“, више је него подстицајна за исцрпну анализу, јер је занимљиво видети како је постављена у односу према карактеристичној композицији песме, јасној градацији, јеванђеоским мотивима, моралним начелима и темељном мотиву крсне славе у српском народу (в. Јанићијевић, 2007). Овде ћемо се, ипак, усредсредити само на приступ песми са становишта жанра. Нажалост, недостаци на које је указано жанровском анализом за претходни разред овде су увећани. Наиме, требало би да се појам *ејска њесма* у овом разреду проширује новим карактеристикама и, по могућству, да се сагледава у контексту народне књижевности, али је све то изостало. Ни у једној читанци за трећи разред епска песма није шире дефинисана у односу на други, а у појединим читанкама решења су још слабија. Навешћемо два примера. У читанци Радмиле Жежељ Ралић за други разред, каже се:

4 Анализоване су читанке Радмиле Жежељ Ралић (Klett), Бранка Илића (Епоха), Моње и Ивана Јовића (Eduka), Симеона Маринковића и Славице Марковић (Креативни центар), Вука Милатовића (Завод за уџбенике), Милице Ђук и Вере Петровић Периц (Нова школа), Милована Б. Цветковића и сарадника (Eduka), Весне Шојић и Мире Касаповић (БИГЗ).

У епским или јуначким народним песмама описани су јунаци или догађаји из далеке прошлости. Јунак о коме је испевано највише народних песама је **Марко Краљевић**. У песмама, он је велики јунак, праведан судија и заштитник слабих и сиромашних. По народном веровању живео је више од три века, није умро, већ спава и у одређеном часу ће се опет појавити (Žeželj Ralić, 2011: 45).

У њеној читанци за трећи разред нема ни речи о епској песми. Уз песму о Марку и његовом побратиму стоји тек напомена о Вуковом бележењу и чувању од заборавља дела наше народне књижевности. Ако оставимо по страни питања за разговор о песми, која су слично конципована у свим читанкама (ликови, време, бегово понашање, без инсистирања на градацији нечовештава и без упућивања на моменат када се све дешава – о беговој крсној слави, чиме су нечовештва увећана), пажњу привлачи задатак да ученици *напишу разговор између два пријатеља, савременим језиком, на основу ове народне њесме, ња да затим оцртају скеч*. Ауторка превиђа да у овој песми нема дијалога управо зато што бег Костадин ни нема шта да одговори Марку. Наравно, ученици би то својом инвентивношћу могли да надограде, али питамо се каква је функција таквог задатка. Са друге стране, оваква врста њихове надоградње подразумевала би врхунско разумевање песме и знатно квалитетнија питања у читанци. Поред свега, треба додати да разговор о највишим моралним питањима тешко да можемо назвати *скетом* (сценским делом заснованим на анегдоти и са, најчешће, комичним ефектом).

Вук Милатовић (Milatović, 2010) у својој читанци превиђа увођење појма *џеска њесма* код претходника из исте издавачке куће (читанке Славице Јовановић и Весне Алексић). Његова питања у апаратури су веома подстицајна, али сам жанр аутор не дефинише ни овде, ни у „Малом речнику појмова“, који стоји на крају уџбеника, а у ком су појашњени сви програмски књи-

жевнотеоријски појмови за трећи разред и проширени многи појмови из претходна два разреда.

Само у три читанке трећег разреда се помиње термин *џеска њесма* (Šojić, Kasapović, 2011; Marinković, Marković, 2007; Cvetković i sar., 2011). У читанци *Водено оїледало* након песме „Марко Краљевић и бег Костадин“ стоји: „Каква је ово песма? Упореди неку лирску народну песму са епском. Шта закључујеш?“ (Cvetković i sar., 2011: 64). Претходно нису уведени ни појам *лирска њесма*, нити *џеска*, као што то није учињено ни у читанкама за први и други разред овог издавача. При томе, ово је први задатак у апаратури, без иједног претходног који би се тицао жанровских карактеристика текста.⁵

У читанци од четири питања у вези са самом песмом („Опиши лик Марка Краљевића. Опиши бега Костадина. На колико целина можеш поделити песму?“) последње гласи: „За кога наш народ каже да *живи као деї*?“ (Cvetković i sar., 2011: 65). И прва три питања су релативно непрецизна, јер се могу односити само на морални лик оба јунака, а не на епски лик уопште. Последње питање се може схватити као једна инспиративна фразеолошка вежба, али је веома мало подупрта самом песмом. Није предмет ове песме раскошан и лагодан живот бега Костадина, него одсуство моралних начела код њега. При томе би требало за питање овог типа проверити порекло речи *деї*, и како се једна турска титула придодала српском јунаку Константину Дејановићу, а да песма не говори о турским временима.

Многи текстови у којима су књижевни јунаци личности из наше историје и културе ве-

5 Песма о Марку и његовом побратиму бегу није типична епска песма и пре би била добар текст за увођење појма *џески јунак*, полазећи од његових моралних особина. Међутим, за опис епских јунака карактеристична су и њихова физичка својства која овде изостају, као што ни претходна програмска песма не инсистира на физичком својству Марка Краљевића, него на његовим људским особинама.

ома су погодни за разликовање термина *лик* и *личности*, као и за разјашњење зашто се у савременим програмима српског језика, и уопште у науци о књижевности, користи термин *лик*, а не *личност*. Таквих текстова у програмима за млађе разреде нема много. То су, на пример, песме о Марку Краљевићу или ликови из *Књије за Марка* Светлане Велмар Јанковић, као и поједини одломци из аутобиографских дела. Ову прилику за песме о Марку нису искористили аутори читанки за други и трећи разред. У читанци Моње и Ивана Јовића управо на тексту на коме би требало ове појмове раздвојити, они се мешају: „Који су ликови у овој народној песми? Шта Марково понашање говори о Марку? Опиши Маркове поступке и објасни каква је он личност“ (Јовић, Јовић, 2011: 105). (Последње питање би имало смисла тек уколико би ученици били упућени на стварног Марка Краљевића и његову историјску судбину.)

За разлику од трећег, у свим читанкама четвртог разреда⁶ дефинисана је епска песма, било уз текст песме „Стари Вујадин“, било само у појмовнику на крају уџбеника, а негде и на оба места. У седам од осам читанки инсистира се и на десетерцу. (Овај стих се не помиње једино у читанци *Трешња у цветју*.) У две читанке, објашњењем ко су хајдуци, песма се ставља у шири историјски контекст (*Речи чаробнице* и *Кућа у разреду*), а у једној (читанка Креативног центра) од ученика се тражи да испричају шта знају о хајдуцима. Аутори ових читанки су то добро урадили, јер тешко да се песма може разумети ако ученици не знају ништа о животу хајдука,

⁶ Остварен је увид у читанке: Мирјане Ј. Аранђеловић (БИГЗ), Радмиле Жежељ Ралић (Klett), Симеона Маринковића и Славице Марковић (Креативни центар), Зоране Опачић Николић и Данице Пантовић (Завод за уџбенике), Весне Поповић (Драганић), Наташе Станковић-Шошо и Соње Чабрић (Нови Логос), Наде Тодоров, Соње Цветковић и Миодрага Плавшића (Eduka), Миливоја Трнавца (Епоха), Милице Ђук и Вере Петровић Периц (Нова школа).

њиховој борби са Турцима, о јатацима, као и о положају хајдука у нашим епским песмама.

Била је ово прилика да ученици на крају првог циклуса образовања допуне своје знање о епским песмама навођењем најзначајнијих историјских догађаја и личности о којима оне често певају. Такође, као и о најочигледнијим својствима њене композиције (на пример, о епским понављањима), и најпознатијим певачима, а да се при томе не оптерећују Вуковом поделом епских песама и каснијом поделом на циклусе, односом историје и легенде у њима (што иначе предвиђају програми за старији основношколски узраст). И то би можда за ову прилику било доста. Та прилика није искоришћена, тачније све је остављено за наредна четири или наредних осам разреда.

У читанци *Трешња у цветју* дата је једна сажета, али добра дефиниција епске песме: „*Сћари Вујадин* је **епска песма**. У епској или јуначкој песми, како се још назива, описује се неки **значајан догађај** из прошлости, **позната личност** или **јуначки подвиг**“ (Todorov i sar., 2011: 43). Међутим, то се у мањој мери може рећи за друга питања и објашњења уз ову песму. Тако, пре текста аутори пишу: „Песма, коју ћеш прочитати, потиче из Ливна које се налази у **Херцеговини**. Народни стваралац описује положај српског народа под турском влашћу“ (Todorov i sar., 2011: 40).

У питањима за ученике након песме активира се знање о дијалогу: „У чему је значај дијалога? Уочи разлике и сличности између дијалога у овој песми и прича *Бела и жуџа девојчица* и *Виолина*“ (Todorov i sar., 2011: 42). Ту су још питања која обухватају различите књижевне појмове и жанрове: „Када је могла настати песма *Сћари Вујадин*? Које **особине** има стари Вујадин, а које његови синови? Прочитај пословице и кажи понешто о свакој од њих“ (Todorov i sar., 2011: 42).

По уграђивању епских песама у најшири жанровски контекст издвајају се читанке Зоране Опачић и Данице Пантовић, као и Миливоја Трнавца.

Народну песму „Стари Вујадин“ у читанци Зоране Опачић и Данице Пантовић прати методичка апаратура од пуне три стране, која обухвата питања, дефиницију епског дела, речник мање познатих речи, кратку биографију Вука Стефановића Караџића, упућивање на речи из његовог *Рјечника*, и песму Душана Радовића о Вуку. Прилог је још и ликовно и графички веома лепо уређен. Питања прате текст песме и усмерена су на њена битна места, почев од упућивања ученика на почетне стихове о девојачким очима, па до моралних начела главног јунака, која му омогућавају да поднесе телесне муке. Можда је у питањима још понешто требало разјаснити. Прво, једно од датих питања односи се на раскошну одећу хајдука, о чему песма иначе детаљно говори. Ако оно указује не само на њихово јунаштво него и на богатство, можда га је требало повезати са завршним стиховима песме („Гледајући доље на друмове / куд пролазе Турци и трговци“). И друго, у хијерархији делова људског тела очи спадају међу највредније. О томе говори и народна песма „Највећа је жалост за братом“. Код старог Вујадина очи су на последњем месту: у читанци недостају питања о том вредносном обртању. Отуда и веома битан израз „лажљиве очи“, који може бити предмет посебног питања.

Део апаратуре са налозима за ученике наставља се на дефиницију народне епске песме: „Због тога што ове народне песме певају о јунацима и њиховим подвизима, Вук Караџић их је назвао **јуначке** народне песме. Ове песме зовемо **епске народне песме**“ (Ораџић Nikolić, Pantović, 2007: 91). Након тога следи свеобухватнија дефиниција епског дела коју у целини преносимо у следећем цитату. Ове две дефиниције, уз додатак десетерачког стиха, систематизоване су на крају уџбеника у „Књижевним појмовима“:

Десетерац – стих од десет слогова; најчешћи стих народне епске поезије.

Епске народне песме – Вук Стефановић Караџић их је назвао јуначке народне песме. Народне песме су певали гуслари. Дуге су, у њима се приповеда о мегданима (двобојима и борбама) јунака.

Епско дело – књижевно дело у којем се занимљиво приповеда о ликовима који учествују у некој радњи. Обимно је зато што се приповедач труди да буде што детаљније. Може бити прозно (бајка, прича, роман) или у стиху (епска песма) (Ораџић Nikolić, Pantović, 2007: 172–173).

У читанци Миливоја Трнавца налазе се дефиниције већег броја жанрова и књижевно-теоријских појмова уопште, а слободно можемо рећи да су ова одређења спој прецизности и лепоте:

Епика – Епску поезију (епику) чине дуга приповедна дела у стиховима (*ејске њесме*) и проза (*џриповејке и романи*). Епске народне песме – По обиму су дуге. У њима се пева о догађајима и личностима. Наше народне епске песме у ствари су наша народна историја. Најчешће су испеване у стиховима од по десет слогова (*гесетџерац*) (Trnavac, 2008: 36).

Можда би овде требало додати који су то најзначајнији догађаји и личности који су опевани у песми и, у бар једној реченици, шта би то била наша народна историја. (Најпознатије личности и догађаји виђени не онаквим какви су стварно били, него како их је сагледао и разумео народни певач, односно сам народ: иако може бити фактографски погрешна, народна историја у себи садржи једну дубоку истину и дубоки смисао.)

Треба на овом месту поменути и Трнавчеве реченице о хајдуцима, које се доносе пре саме песме, чиме је остварено шире (историјско) локализовање песме. У питању је готово једна мала енциклопедијска јединица, али примерена узрасту ученика:

Хајдуковање и хајдуци. У годинама робовања наших предака под Турцима хајдуковање (одметање у борбу) значило је један вид отпора према поробљивачима. Хајдуци су били неустрашиви борци за слободу, осветници и заштитници народа. Њихов дом била је шума. Окупљали су се у *дружине*. Свака дружина имала је старешину. Он се звао *харамбаша*. Турке су нападали из *заседе* (*бусије*). Били су способни да издрже и највеће муке на које су их Турци стављали када их ухвате. (Најчешће су их набијали на колац, али тако да што дуже остану у животу како би друге одвратили од намере да се одметну у гору.) Хајдуци су се састајали о *Ђурђевдану* (када гора озелени), а растајали о *Мишировдану* (када са горе лист опадне). Зиме су проводили код *јајтака* (људи који су их чували и хранили их). Међусобно су били одани. Не памти се да је хајдук издао хајдука или јатака. У нашим народним песмама пева се о многим хајдучима. Најпознатији међу њима су: *Стирина Новак*, *Стири Вујагин*, *Бајо Пивљанин*, *Мијаји Томић* и *Мали Радојица* (Трнавац, 2008: 34).

Исто тако ауторова питања у „Разговору о тексту“ воде ученике ка дубљем разумевању

песме. Као и код Зоране Опачић и Данице Пантовић, и Трнавац се усмерава на мотив очију на почетку песме, на скупочено хајдучко одело, на срце удовичко, на етичке мотиве достојне сваке жртве, на народну пословицу о мукама у којима се познају јунаци, као и на читав низ питања о главном лику, укључујући и његов ругалачки тон у обраћању Турцима („Не лудујте, Турци Лијевњани!“). Са становишта наше теме подстицајна су и питања о дужини песме, као и питања о својствима по којима ова песма не може бити део лирске поезије, а може бити део драмске књижевности.

И завршна напомена. Прецизна, а узрасту прилагођена, одређења жанра и активирање жанровских својстава кроз питања и задатке у методичкој апаратури нису битна сама по себи, већ су у функцији потпунијег разумевања конкретних текстова (у овом случају у функцији разумевања склопа и значења епске песме, односно њене епске природе и порука које носи кроз време). И то је оно што је хтело да се нагласи кроз цело ово истраживање.

Извори

- Aleksić, V. (2007). *Čitanka za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Arandelović, M. J. (2011). *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ.
- Cvetković, M. B., Cvetković, S., Živanović, T., Plavšić, M., Prvulović, B. (2011). *Vodeno ogledalo, čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.
- Ćuk, M., Petrović Perić, V. (2008). *Srećni dani - čitanka za drugi razred osnovne škole sa osnovnim pojmovima iz književnosti, gramatike i pravopisa*. Beograd: Nova škola.
- Ćuk, M., Petrović Perić, V. (2011). *Radosti druženja, čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Nova škola.
- Ćuk, M., Petrović Perić, V. (2012). *Svet mašte i znanja, čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Nova škola.
- Đurić, V. (1992). *Antologija narodnih junačkih pesama*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Ilić, B. (2008). *Čarolija čitanja, čitanka za treći razred osnovne škole*. Požega: Epoha.
- Jović, I., Jović, M. (2011). *Čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.

- Juzbašić, M., Trkulja, N. (2008). *Čitanka za drugi razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ.
- Manojlović, M., Babunović, S. (2011). *Čitanka za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.
- Marinković, M. (2004). *Zvezdani dani – čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Narodna knjiga.
- Marinković, S., Marković, S. (2007). *Čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Marinković, S., Marković, S. (2011). *Čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Marinković, S., Marković, S. (2008). *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Marinković, S., Marinković, Lj., Marković, S. (2011). *Čitanka za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Marinković, S., Marković, S. (2012). *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Milatović, V. (2010) *Čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Opačić Nikolić, Z., Pantović, D. (2005). *Priča bez kraja, čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Opačić Nikolić, Z., Pantović, D. (2006). *Priča bez kraja, čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Opačić Nikolić, Z., Pantović, D. (2007). *Priča bez kraja, čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Popović, V. (2007). *Čitanka za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Draganić.
- Popović, V. (2008). *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Draganić.
- Simović, R. (2008). *Vesela godina, čitanka za drugi razred osnovne škole*. Požega: Epoha.
- Stanković-Šošo, N., Čabrić, S. (2015). *Beskrajne reči, čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos.
- Šojčić, V., Kasapović, M. (2011). *Čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ.
- Todorov, N., Cvetković, S., Plavšić, M. (2011). *Trešnja u cvetu, čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.
- Trnavac, M. (2008). *Kuća u razredu, čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Požega: Epoha.
- Žeželj Ralić, R. (2011). *U carstvu reči, čitanka za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Klett.
- Žeželj Ralić, R. (2015). *Raša i Maša, reči čarobnice, čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Klett.

Литература

- Deretić, J. (2000). *Srpska narodna epika*. Beograd: Filip Višnjić.
- Janićijević, V. (2007). *Rodovi i vrste u nastavi književnosti (u mlađim razredima osnovne škole)*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Lešić, Z. (2010). *Teorija književnosti*. Beograd: Službeni glasnik.
- Milatović, V. (2011). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti (u razrednoj nastavi)*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Pavlović, M. (2000). *Ogledi o narodnoj i staroj srpskoj poeziji*. Beograd: Prosveta.

- Pravilnik o nastavnom planu i programu za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. *Prosvetni glasnik*, 2004/10. Beograd: Službeni glasnik RS.
- Pravilnik o nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. *Prosvetni glasnik*, 2005/1. Beograd: Službeni glasnik RS.
- Pravilnik o nastavnom programu za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. *Prosvetni glasnik*, 2006/3. Beograd: Službeni glasnik RS.
- Rečnik književnih termina (1985). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit.
- Živković, D. (1988). *Teorija književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Summary

Folk epic poem is one of the most important genres of Serbian literature in which beauty of literally expression is interwoven with collective folk memory. In the paper, we are analyzing its presence in the first cycle of primary education, theoretical determination through definitions and directing students towards questions and tasks in methodological apparatus at significant genre features. In class teaching, in accordance with the students' age, there are three atypical short poems given (Marko Kraljevic and the Eagle, Marko Kraljevic and Beg Kostadin and Old Vujadin) in which focus there are moral deeds and at the same time the term epic poem is represented in an atypical way, and it can be said, purified from some of its significant features. Methodological apparatus and genre explanations in readers, with all failures represented in the text, significantly overcome curricular directions.

Key words: *epic poem, heroic poem, decasyllabic, teaching, curriculum, reader, methodological apparatus.*